

XALQARO HUQUQ NORMALARINING O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI KONSTITUTSIYASIGA TA'SIRI

Yuridika fakulteti talabasi Genjaboyeva Muborak

Kalit so'zlar: xalqaro huquq, xalqaro shartnomalar, inson huquqlari, konstitutsiyaviy islohotlar, huquqiy tizim, xalqaro standartlar.

Annotatsiya: Mazkur ilmiy maqolada xalqaro huquq normalarining O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining shakllanishi va rivojlanishiga ko'rsatgan ta'siri ilmiy-nazariy hamda amaliy jihatdan tahlil qilinadi.

Xalqaro huquq va milliy huquqning o'zaro munosabatlari, xalqaro huquqning umume'tirof etilgan prinsiplari va normalarining O'zbekiston huquq tizimidagi o'rnini hamda xalqaro shartnomalarning konstitutsiyaviy-huquqiy maqomi yoritib beriladi.

Shuningdek, Birlashgan Millatlar Tashkiloti hujjatlari, Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi, Fuqarolik va siyosiy huquqlar to'g'risidagi xalqaro pakt, Iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlar to'g'risidagi xalqaro pakt hamda inson huquqlariga oid boshqa xalqaro hujjatlarning O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida mustahkamlangan huquq va erkinliklar tizimiga ta'siri tadqiq etiladi.

Maqolada O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 2023-yildagi yangi tahririda xalqaro huquqning umume'tirof etilgan prinsiplari va normalari hamda xalqaro shartnomalarning milliy huquq tizimining tarkibiy qismi sifatida e'tirof etilishi huquqiy jihatdan tahlil qilinadi.

Xalqaro standartlarning inson huquqlari, qonun ustuvorligi, ijtimoiy davlat, gender tengligi, bolalar va nogironligi bo'lgan shaxslar huquqlarini himoya qilish sohalaridagi ahamiyati ochib beriladi.

Bundan tashqari, xalqaro huquq normalarining milliy qonunchilikka implementatsiyasi jarayonida yuzaga kelayotgan muammolar va ularni bartaraf etishning istiqbolli yo'nalishlari ham ko'rib chiqiladi.

Asosiy qism: Xalqaro huquq va milliy huquqning o'zaro munosabatlari huquq nazariyasining muhim masalalaridan biri hisoblanadi. Huquqshunos olimlar A.X. Saidov, X.T. Odilqoriyev va B.E. Ochilovlarning ta'kidlashicha, zamonaviy demokratik davlatlar huquqiy tizimining rivojlanishi xalqaro huquqning umume'tirof etilgan prinsiplari va normalarini milliy qonunchilikka implementatsiya qilish bilan chambarchas bog'liq.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 15-moddasida O'zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomalari hamda xalqaro huquqning umume'tirof etilgan prinsiplari va normalari mamlakat huquqiy tizimining tarkibiy qismi ekanligi mustahkamlangan. Ushbu norma xalqaro huquqning milliy huquq tizimidagi o'rnini

konstitutsiyaviy darajada belgilab berdi. Mazkur qoida xalqaro majburiyatlarning bajarilishini ta'minlash bilan birga, milliy qonunchilikni xalqaro standartlarga muvofiqlashtirish uchun huquqiy asos yaratadi.

Huquqiy adabiyotlarda qayd etilishicha, xalqaro huquqning milliy huquq tizimiga ta'siri, avvalo, inson huquqlari va erkinliklarini himoya qilish, demokratik boshqaruvni rivojlantirish hamda qonun ustuvorligini ta'minlash orqali namoyon bo'ladi. Shu sababli xalqaro huquq normalarining konstitutsiyaviy rivojlanishga ta'sirini o'rganish ilmiy va amaliy ahamiyatga ega.

O'zbekiston Respublikasi mustaqillik yillarida inson huquqlariga oid 80 dan ortiq xalqaro hujjatlarga qo'shilgan. Jumladan, 1948-yildagi Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi, 1966-yildagi Fuqarolik va siyosiy huquqlar to'g'risidagi xalqaro pakt hamda Iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlar to'g'risidagi xalqaro pakt qoidalari milliy qonunchilikka izchil tatbiq etib kelinmoqda. Konstitutsiyaning 19-moddasida inson huquq va erkinliklari har kimga tug'ilganidan boshlab tegishli ekanligi belgilangan. Ushbu norma Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasining 1-moddasi mazmuniga mos keladi. Deklaratsiyaga ko'ra, barcha insonlar erkin, qadr-qimmat va huquqlarda teng bo'lib tug'iladi. Konstitutsiyaning 26-moddasida inson sha'ni va qadr-qimmatini daxlsizligi mustahkamlangan bo'lib, hech kim qiynoqqa, zo'ravonlikka yoki shafqatsiz muomalaga duchor etilishi mumkin emasligi belgilangan. Ushbu qoida Fuqarolik va siyosiy huquqlar to'g'risidagi xalqaro paktning 7-moddasi hamda Qiynoqlarga qarshi konvensiya talablariga to'liq mos keladi.

Shuningdek, Konstitutsiyaning 42-moddasida har kimning munosib mehnat qilish huquqi, 48-moddasida ijtimoiy ta'minot huquqi, 50-moddasida ta'lim olish huquqi mustahkamlangan bo'lib, ular Iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlar to'g'risidagi xalqaro pakt talablarining milliy qonunchilikdagi ifodasi hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasining 1995-yil 22-dekabrda "O'zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomalari to'g'risida"gi Qonuni xalqaro shartnomalarni tuzish, bajarish va denonsatsiya qilishning huquqiy asoslarini belgilaydi. Mazkur qonunga muvofiq, O'zbekiston Respublikasi tomonidan ratifikatsiya qilingan xalqaro shartnomalar davlat organlari faoliyatida majburiy ahamiyat kasb etadi. Bu esa xalqaro huquq normalarining milliy huquq tizimiga bevosita ta'sir ko'rsatishini anglatadi.

Huquqshunos olim A.X. Saidovning fikricha, xalqaro shartnomalar davlatning xalqaro maydondagi majburiyatlarini belgilab berish bilan birga, ichki huquq tizimini takomillashtirishning muhim vositasi hisoblanadi. Shu nuqtayi nazardan, O'zbekiston Konstitutsiyasida xalqaro huquqning huquqiy tizim tarkibiy qismi sifatida e'tirof etilishi demokratik huquqiy davlat qurish yo'lidagi muhim qadamdir.

2023-yilda referendum asosida qabul qilingan yangi tahrirdagi Konstitutsiya xalqaro huquq standartlariga yanada yaqinlashdi. Xususan, unda "inson – jamiyat – davlat" tamoyili konstitutsiyaviy darajada mustahkamlandi.

Yangi tahrirdagi Konstitutsiyada:

- inson huquqlarini himoya qilish kafolatlari kengaytirildi;
- ijtimoiy davlat prinsipi mustahkamlandi;
- nogironligi bo'lgan shaxslar huquqlariga oid alohida normalar kiritildi;
- bolalar va yoshlarning huquqlarini himoya qilish mexanizmlari kuchaytirildi;
- gender tenglikni ta'minlashga qaratilgan normalar rivojlantirildi.

Mazkur o'zgarishlar BMTning Barqaror rivojlanish maqsadlari, Bola huquqlari to'g'risidagi konvensiya, Nogironlar huquqlari to'g'risidagi konvensiya va Ayollarga nisbatan kamsitishning barcha shakllariga barham berish to'g'risidagi konvensiya talablariga mos ravishda amalga oshirilgan.

Konstitutsiyaviy islohotlarning muhim jihatlaridan biri davlat organlarining fuqarolar oldidagi mas'uliyatini kuchaytirishga qaratilgan normalarning joriy etilishi bo'ldi. Bu esa xalqaro demokratik standartlarning milliy konstitutsiyaviy tizimga muvaffaqiyatli integratsiyalashganligini ko'rsatadi.

Xalqaro huquq normalarining Konstitutsiyaga ta'siri ijobiy natijalar berayotgan bo'lsa-da, ularni amaliyotga to'liq tatbiq etishda ayrim muammolar saqlanib qolmoqda. Jumladan:

- Xalqaro huquq normalarining mazmunini huquqni qo'llovchi organlar tomonidan bir xil talqin qilinmasligi;
- ayrim xalqaro standartlarning milliy qonunchilikka to'liq implementatsiya qilinmaganligi;
- fuqarolarning xalqaro huquqiy himoya mexanizmlari haqidagi bilimlarining yetarli emasligi.

Mazkur muammolarni bartaraf etish uchun xalqaro huquq bo'yicha yuridik ta'lim sifatini oshirish, sud amaliyotida xalqaro huquq normalaridan foydalanish ko'lamini kengaytirish hamda xalqaro shartnomalar ijrosi ustidan parlament va jamoatchilik nazoratini kuchaytirish zarur.

Shunday qilib, xalqaro huquq normalari O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining rivojlanishi va takomillashuvida muhim manba bo'lib xizmat qilmoqda. Ularning ta'siri natijasida inson huquqlarini himoya qilishning zamonaviy mexanizmlari shakllanib, huquqiy demokratik davlat barpo etish jarayoni izchil davom etmoqda.

Xulosa qilib aytganda, xalqaro huquq normalarining O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasiga ta'siri mamlakatda demokratik huquqiy davlat va kuchli fuqarolik jamiyatini shakllantirishning muhim omillaridan biridir. Xalqaro standartlarga asoslangan konstitutsiyaviy taraqqiyot inson huquqlarini ishonchli himoya qilish, davlat hokimiyati faoliyatining ochiqligi va samaradorligini ta'minlash hamda O'zbekistonning xalqaro maydondagi nufuzini yanada mustahkamlashga xizmat qiladi. Kelgusida ham xalqaro huquqning umume'tirof etilgan prinsiplari va

normalarini milliy huquq tizimiga izchil joriy etish mamlakatning barqaror huquqiy rivojlanishining muhim sharti bo‘lib qoladi.

Shu bilan birga, xalqaro huquq normalarini amaliyotga to‘liq tatbiq etish, ularning sud-huquq amaliyotida qo‘llanilishini kengaytirish, davlat organlari faoliyatida xalqaro standartlarga rioya etilishini ta‘minlash dolzarb vazifalardan biri bo‘lib qolmoqda. Bu borada huquqni qo‘llovchi organlar xodimlarining xalqaro huquq sohasidagi bilim va ko‘nikmalarini oshirish, qonunchilikni xalqaro majburiyatlarga muvofiqlashtirish hamda fuqarolarning huquqiy madaniyatini yuksaltirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1.O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – T.: O‘zbekiston, 2023.
- 2.O‘zbekiston Respublikasining “O‘zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomalari to‘g‘risida”gi Qonuni, 1995-yil 22-dekabr.
- 3.Saidov A.X. Xalqaro huquq. – Toshkent: Adolat, 2023.
- 4.Odilqoriyev X.T., Ochilov B.E. Xalqaro ommaviy huquq. – Toshkent, 2020.
- 5.Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi, 1948-yil.
- 6.Fuqarolik va siyosiy huquqlar to‘g‘risidagi xalqaro pakt, 1966-yil.
- 7.Iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlar to‘g‘risidagi xalqaro pakt, 1966-yil.
- 8.Bola huquqlari to‘g‘risidagi konvensiya, 1989-yil.
- 9.Nogironlar huquqlari to‘g‘risidagi konvensiya, 2006-yil.